

Kloofdenken in de politiek. Moeten burgers, burgers blijven?

KRISTOF VERFAILLIE^a

Panopticon, 43 (5), 429-434
© 2022 Maklu | ISSN 0771-1409 | September 2022

^a Docent, Onderzoeksgroep Crime and Society (CRiS), Vakgroep Criminologie, Vrije Universiteit Brussel (corresp.: Kristof.Verfaillie@vub.be)

Op 25 april 2022 lanceren Annelies Verlinden (CD&V) en David Clarinval (MR), beide minister in de federale regering en bevoegd voor ondermeer Institutionele Hervormingen en Democratische Vernieuwing, de online burgerbevraging “*een land voor de toekomst*”¹. De bevraging is geen klassiek opinieonderzoek. De federale regering wil ideeën verzamelen over de toekomst van de Belgische democratie. Wie deelneemt kan tot 5 juni 2022 voorstellen formuleren over 6 grote thema’s: Hoe organiseren we ons land? Hoe moeten parlement en regering werken? Wat is de rol van de burger? Wie doet wat? Hoe organiseren we de verkiezingen? Wat zijn onze grondrechten?

Het initiatief kan meteen op heel wat kritiek rekenen (DE LOBEL & BRINCKMAN, 2022). De bevraging zou te duur zijn, te complex, en zou te makkelijk het voorwerp kunnen zijn van manipulatie; er rijzen vragen over de vraagstelling en over het ontbreken van bepaalde thema’s (vb. het koningshuis), en er is de vrees dat belangengroepen de bevraging zullen kapen waardoor de uitkomst niet representatief is voor de ideeën die er over de Belgische democratie leven in de samenleving.

Hoewel “*een land voor de toekomst*” tot stand kwam op basis van wetenschappelijk advies, komt er ook scherpe kritiek uit academische hoek. Zo vraagt de rector van de UGent om de bevraging offline te halen en bij te sturen omdat ze chaotisch oogt, te veel tijd in beslag neemt en onvoldoende duidt hoe de antwoorden zullen worden verwerkt. Wanneer na 5 juni blijkt dat slechts 19.000 Belgen aan een initiatief hebben deelgenomen dat 2,1 miljoen euro heeft gekost, versterkt dit de perceptie dat de bevraging een dure maat voor niets is geweest (VERBERGT, 2022).

1. DE VAAGHEID VAN POLITIEK TAALGEBRUIK

Kritieken op kostprijs en methodologie zijn belangrijk, maar bij initiatieven zoals “*een land voor de toekomst*” gaan ze voorbij aan meer fundamentele vragen. Waarom organiseert een regering dit soort bevragingen? Op welke manier maken ze politieke besluitvorming beter? Voor de federale regering kadert “*een land voor de toekomst*” in een breder streven naar democratische vernieuwing en de ontwikkeling van nieuwe participatievormen

¹ Voor meer informatie zie: <https://demain-toekomst-zukunft.be/>

(REGEEERAKKOORD, 2020). De bevraging moet een nieuwe staatshervorming helpen voorbereiden en ze moet het vertrouwen in de politiek versterken. Het uitgangspunt in het regeerakkoord is dat meer rechtstreekse participatie van burgers in politieke besluitvorming de representatieve democratie kan verrijken.

Of dat werkelijk zo is, is in de eerste plaats afhankelijk van wat politici precies onder democratische vernieuwing en nieuwe participatievormen verstaan. En daar knelt het schoentje. Wanneer politieke begrippen in regeerakkoorden of andere beleidsteksten opduiken suggereren ze een consensus en duidelijkheid die er in de feiten niet noodzakelijk is (BLOMMAERT et. al., 2005). Zo lezen we in het Vlaams regeerakkoord dat samenleven gebaseerd moet zijn op een gedeelde sokkel van verlichte normen en waarden en dat een inburgeringsbeleid aandacht vraagt voor de waarden van de Verlichting. Die bepalingen lijken duidelijk, maar wanneer de Verlichting naar concrete besluitvorming of praktijk moet worden vertaald, lijkt de betekenis en invulling ervan veel minder evident. Zo ontstond er in 2020 in de Vlaamse regering een conflict over de aanpak van discriminatie aan de hand van praktijktesten (VANSCHOUBROEK & WINCKELMANS, 2020). Hoewel die testen de best onderbouwde manier zijn om discriminatie ook effectief op te sporen, gaf minister Matthias Diependaele (N-VA) te kennen een fervent tegenstander van dergelijke testen te zijn. Voor Bart Somers (Open VLD), minister van gelijke kansen in diezelfde Vlaamse regering, zijn praktijktesten wel een belangrijk instrument in de strijd tegen discriminatie.

Het conflict tussen beide ministers is in wezen een conflict over hoe verlichte normen en waarden, zoals gelijkheid, in de praktijk moeten worden gebracht. Die conflicten zijn belangrijk; de manier waarop ze worden beslecht bepaalt immers welke initiatieven effectief gerealiseerd zullen worden en welke dode letter zullen blijven. Vandaag werkt Vlaanderen dan ook met sensibiliserende correspondentietesten en niet met praktijktesten die de basis vormen voor een effectief handhavingsbeleid (SCHEEPERS, 2022).

Iets gelijkaardigs zien we bij “democratische vernieuwing”, een begrip dat alles behalve nieuw is en een lange gebruiksgeschiedenis heeft in de politiek (BLOMMAERT, 2001). Ook hier zien we hoe, net als bij “verlichting” of “gelijkheid”, de idee van “vernieuwing” wordt voorgesteld als iets positiefs, een goede zaak, en iets waar men onmogelijk kan tegen zijn. Maar ook hier geldt dat er heel erg uiteenlopende opvattingen over “democratische vernieuwing” kunnen bestaan. Echter, wie wil begrijpen op welke manier een online bevraging verband houdt met democratische vernieuwing in de context van een regeerakkoord, moet nagaan wat dit concreet betekent voor de partijen die het regeerakkoord hebben onderhandeld en hoe specifieke ministers die “vernieuwing” en verrijking van de representatieve democratie verwezenlijkt willen zien.

In een interview met Radio 1 zei minister Verlinden daarover:

Wij weten natuurlijk dat er heel wat te doen is over de kloof tussen politiek en burgers en over het zoeken naar meer verbinding tussen de politiek en de burgers en dat is waar deze online bevraging een stukje aan tegemoet wil komen. De politiek wil echt luisteren naar mensen en wat hun ideeën zijn over onze toekomstige staatsstructuur maar ook over allerlei initiatieven inzake democratische vernieuwing (GEENS, 2022, 00:41).

Ik kan me heel goed voorstellen dat voor bepaalde vragen iedereen vanuit zijn buikgevoel, zijn eigen perceptie over hoe ons land vandaag georganiseerd is, die input

kan geven. Je hoeft absoluut geen expert te zijn om je mening te geven op dit platform (GEENS, 2022, 03:10).

Volgens minister Verlinden staat de online burgerbevraging in het teken van het zoeken naar meer verbinding tussen burgers en politiek. Die verbinding moet gezocht worden door ook te luisteren naar mensen die oordelen vellen op basis van buikgevoel en geen enkele expertise hebben inzake thema's die net erg veel expertise vereisen. Er moet naar die ideeën geluisterd worden omdat de politiek de band met die burger is kwijtgeraakt.

De redenering die Annelies Verlinden ontwikkelt is veel meer dan een persoonlijk standpunt; ze maakt deel uit van een veel oudere en ruim gedeelde opvatting over de relatie burger en politiek die de voorbije decennia deel is gaan uitmaken van de hoogste politieke agenda in België en die we kunnen omschrijven als “kloofdenken” (VERFAILLIE, 2017).

2. KLOOFDENKEN

Kloofdenken verwijst naar “de kloof met de burger”, een thema dat deel is gaan uitmaken van de hoogste politieke agenda na de federale verkiezingen van 24 november 1991. Tijdens die verkiezingen vindt een ingrijpende stemmenverschuiving plaats (WITTE, 2000). De verkiezingsuitslag veroorzaakt een schokgolf doorheen het politiek establishment. Politici kwamen tot het besef dat burgers – kiezers – niet langer voorspelbaar zijn, maar ze leken niet meteen te begrijpen wat hiervan de oorzaken waren en hoe ze met die nieuwe realiteit moesten omgaan. Er leek een kloof te zijn ontstaan tussen burger en politiek en de oplossing leek erin te bestaan die kloof te dichten, het vertrouwen van de burger terug te winnen door te streven naar een nieuwe politieke cultuur, een nieuw burgerschap en meer participatieve vormen van politieke besluitvorming, zonder besluitvorming ook echt in de handen van burgers te leggen of hen een bepalende stem te geven (VERLET & HULSMANS, 2004; zie ook: DEVOS et al., 2004; VAN DE WALLE, 2004).

Dat laatste punt is erg belangrijk: voor politici werd de burger een bron van onzekerheid, en net omdat niet langer duidelijk was hoe de burger voortaan zou handelen, welke stem hij zou uitbrengen, werd hij een object dat moest worden gemeten en ingeschat. De burger moest zichtbaar worden gemaakt, doorgaans als statistisch artefact doorheen tal van opiniepeilingen en monitors, maar ook als een normatieve abstractie: beleid maken betekent voortaan ook specifieke frames verspreiden van wat het betekent een goede burger te zijn en hoe die goede burger zich dient te gedragen (vb. “actief burgerschap”, “contract met de burger”).

De burger mag de voorbije decennia dan wel in toenemende mate betrokken zijn bij beleid, vanuit het kloofdenken krijgt die betrokkenheid vorm op een manier die niet zomaar als goed, positief of democratisch vernieuwend kan worden omschreven. Kloofdenken is gericht op het terugwinnen van controle en het verhogen van voorspelbaarheid; het wil politici in staat stellen om beter op het gedrag van burgers te anticiperen. Het kloofdenken impliceert net daarom ook een hele specifieke verhouding tussen wetenschap, burgers en politiek. Burgers moeten burgers blijven en het is niet de bedoeling dat zij effectief medezeggenschap krijgen in beleid (cf. CALLON et al., 2009). Politici zijn gericht op het beter kunnen anticiperen op het gedrag van burgers. Van wetenschappers en tal van (communicatie) experts wordt verwacht dat zij in de eerste plaats de kennis kunnen aanleveren die het mogelijk moet maken om die burger beter in te schatten en te beïnvloeden.

Kloofdenken is een probleem omdat het gericht is op het oplossen van problemen van politici. In hun pogingen om met een onvoorspelbare burger om te gaan, nemen politici standpunten in en trachten ze hun eigen praktijk te hervormen om zo het vertrouwen van burgers te herwinnen en te behouden. Ze debatteren over partijfinanciering, het pensioen en de verloning van politici, het afschaffen van de Senaat en andere institutionele ingrepen, over het belang van een andere ethiek in de politiek, in de hoop dat dit leidt tot vertrouwen, d.w.z. tot een evenwicht waarbij politici, politici kunnen blijven en de burger bereid is burger te blijven.

Kloofdenken problematiseert bijgevolg niet dat er een afstand bestaat tussen burgers en politici. Wat telt is dat die afstand duidelijk en voorspelbaar moet zijn. Dit leidt echter tot een focus en een resem initiatieven waarvan niet meteen duidelijk is hoe die concreet moeten leiden tot een betere aanpak van tal van maatschappelijke uitdagingen en een betere organisatie van de samenleving.

3. VAN KLOOFDENKEN NAAR EEN ANDERE VERHOUDING TUSSEN WETENSCHAP, BURGER EN POLITIEK

De politieke duiding bij “*een land voor de toekomst*” suggereert dat de online bevraging weinig of niets met democratische vernieuwing te maken heeft, maar kadert in het beheer van de kloof tussen burger en politiek. Nochtans zijn er al geruime tijd perspectieven in opmars die we wel onder die noemer kunnen plaatsen, en die meer expliciet gericht zijn op het oplossen van maatschappelijke uitdagingen. Die perspectieven kijken op een heel andere manier naar de relatie tussen burgers, politiek en wetenschap.

Ze vereisen een politiek die minder gericht is op controle, het beheersen van burgers en het inschatten van de kiezer maar die meer oog heeft voor het verbeteren van de kwaliteit van besluitvormingsprocessen. Politieke besluitvorming moet net minder gefocust zijn op buikgevoel en intuïtie en meer plaats geven aan kennisvormen die kunnen leiden tot maatschappelijke verandering. Voorstanders van “*een land voor de toekomst*” suggereren dat het net dat is wat de online bevraging beoogt; de bevraging moet een eerste stap zijn in een ruimer proces van burgerbetrokkenheid op het federale niveau. De resultaten moeten de basis zijn voor het organiseren van burgerpanels. Hoewel er recent reeds wetgevendende initiatieven zijn genomen die de organisatie van dergelijke panels mogelijk maken, is er vandaag echter geen enkele reden om aan te nemen dat die panels de politieke besluitvorming in een participatie significant zullen beïnvloeden.

Ook ten aanzien van wetenschap bestaan er andere verwachtingen. Wetenschap moet veel minder gericht zijn op onderzoek naar wat de burger vindt van politie, justitie, bestraffing, of wat dan ook, en ongeacht of dit nu kwalitatief of kwantitatief onderzoek is. De focus verschuift naar het zoeken van oplossingen voor concrete maatschappelijke vraagstukken (vb. “hoe voorkomen we recidive bij deze specifieke groep daders”, “hoe reduceren we overlast in buurt x”, “hoe kunnen we ervoor zorgen dat mensen zich minder onveilig voelen in context Y”, of “hoe vermijden we allerhande vormen van bias in de besluitvormingsprocessen van magistraten en politiemensen”²). Het punt is niet dat wetenschap meer praktijkgericht moet

2 Dit betekent niet dat alle wetenschap meer oplossingsgericht moet worden en er geen fundamenteel onderzoek meer kan gevoerd worden naar attitudes. Het punt is echter dat attitudeonderzoek vaak vanuit kloofdenken wordt verricht. De burger moet zichtbaar gemaakt worden zodat we beter begrijpen hoe hij/zij denkt en zal handelen. Wanneer dit soort onderzoek zich bovendien beperkt tot een beschrijving van wat mensen zeggen kunnen we, met BLUMER (1954: 6), alleen maar vaststellen dat “*the hundreds of studies*

worden door meer hapklare *tips en tricks* voor de praktijk aan te reiken. Ze moet meer oplossingsgericht zijn omdat ze op die manier zelf ook meer vooruitgang boekt en haar relevantie kan tonen aan en voor de samenleving.

Volgens de socioloog Duncan WATTS (2017) verloopt die vooruitgang immers sneller wanneer wetenschappers kunnen aantonen dat wat ze voorstellen, in de praktijk ook effectief lijkt te werken en ze in dat proces ook leren waarom iets werkt. Dat is vandaag erg moeilijk in sociale wetenschappen waar er een wildgroei lijkt te bestaan aan – vaak tegenstrijdige – verklaringen voor menselijk gedrag. Zo stelt WATTS vast dat er voor elk onderwerp waar hij zich op toelegt, of het nu gaat om collectieve actie, samenwerking, netwerkdynamieken of individuele besluitvormingsprocessen, er gemakkelijk tientallen papers te vinden zijn in de sociologie, de economie en de psychologie, die elk op zich interessant zijn, maar die “weinig meer gemeen hebben dan de woorden in de titel” (WATTS, 2017: 2). Volgens WATTS is het echter ook in sociale wetenschappen mogelijk om die wildgroei aan verklaringen te reduceren en veel sneller tot betere verklaringen te komen van menselijk gedrag wanneer wetenschappers zich meer expliciet richten op het oplossen van concrete problemen.

Daar waar vaak heil wordt gezocht in het voeren van meer replicatiestudies en experimenteel onderzoek, is in wetenschap al geruime tijd een reeks innovaties merkbaar die dat oplossingsgericht potentieel hebben en wel democratische vernieuwing belichamen. We vinden ze vandaag terug in tal van lokale experimenten, in allerhande vormen van participatief actie-onderzoek en *citizen science*. In dit soort wetenschap worden burgers niet gereduceerd tot dragers van meningen, maar nemen ze actief deel aan het bestuderen en oplossen van problemen waarin zij betrokken zijn.

De ervaringen met die vormen van democratische vernieuwing maken duidelijk dat een land voor de toekomst en de toekomst van een land nooit uit opiniepeilingen of online bevragingen kan afgelezen worden. Dat land wordt gemaakt in het hier-en-nu door politici, wetenschappers, burgers en mensen die in de praktijk staan en bereid zijn de handen in elkaar te slaan in de hoop zo iets te veranderen.

REFERENTIES

- BLUMER, H. (1954). What is Wrong with Social Theory? *American Sociological Review*, 19(1), 3-10.
- BLOMMAERT, J. (2001). *Ik stel vast: politiek taalgebruik, politieke vernieuwing en verrechtsing*. EPO.
- BLOMMAERT, J., BEYENS, K., MEERT, H., HILLEWAERT, S., VERFAILLIE, K., STUYCK, K., & DEWILDE, A. (2005). *Grenzen aan de solidariteit. Formele en informele patronen van solidariteit in het domein van migratie, huisvesting en veiligheid*. Academia Press.
- CALLON, M., LASCOURMES, P., & BARTHE, Y. (2009). *Acting in an uncertain world*. MIT Press.
- DE LOBEL, P., & BRINCKMAN, B. (2022, 28 april). Bevraging over 'land van de toekomst' krijgt bakken kritiek. *De Standaard*. https://www.standaard.be/cnt/dmf20220427_97780655
- DEVOS, C., BOUCKÉ, T., STAELRAEVE, S., & VERSTRAETE, T. (2004). De schizofrene jaren negentig: over (schijn) bewegingen in de Belgische politiek. In C. DEVOS & H. GAUS (Eds.), *Schijn of scharnier: politieke trendbreuken in de jaren '90* (pp. 81-122). Academia Press.

of attitudes and the thousands of items they have yielded (...) have not contributed one iota of clarification to the concept of attitudes”.

- GEENS, G. (Presentator). (2022, 25 april). Minister Verlinden over burgerbevraging: "Politiek wil luisteren naar de mensen". In *De Wereld Vandaag* [Aflevering radio programma]. Radio 1. <https://radio1.be/luister/select/de-wereld-vandaag/minister-verlinden-over-burgerbevraging-politiek-wil-luisteren-naar-de-mensen>
- REGEERAKKOORD. (2020, 30 september). Belgium.be. https://www.belgium.be/sites/default/files/Regeerakkoord_2020.pdf
- SCHEEPERS, S. (2022). Onderzocht, maar nog steeds onbestraft. *De Standaard*. https://www.standaard.be/cnt/dmf20220823_97683896
- VANSCHOUBROEK, C., & WINCKELMANS, W. (2020, 13 juni). Soloslim Bart Somers zet Vlaamse regering onder hoogspanning. *De Standaard*. https://www.standaard.be/cnt/dmf20200612_04989925
- VERBERGT, M. (2022, 8 juni). Na de burgers en experts is het nu aan de politiek. *De Standaard*. https://www.standaard.be/cnt/dmf20220607_97758398
- VERFAILLIE, K. (2017). *Game of Crime Control: A study into the politics of representation, white knights and the dynamics of reform* [Proefschrift]. Vrije Universiteit Brussel.
- VERLET, D., & HULSMANS, A. (2004). Burgerbetrokkenheid: meer van hetzelfde of hetzelfde maar meer? Een verkennende studie naar burgerbetrokkenheid in Antwerpen, Brugge en Gent. In C. DEVOS & H. GAUS (Eds.), *Schijn of scharnier? Politieke trendbreuken in de jaren '90* (pp. 47-80). Academia Press.
- WATTS, D. J. (2017). Should social science be more solution-oriented? *Nature Human Behaviour*, 1(1), 1-5.
- WITTE, E. (2000). The postwar and contemporary political system. In E. WITTE, J. CRAEYBECKX & A. MEYNEN (Eds.), *Political History of Belgium* (pp. 273-297). Vrije Universiteit Brussel.